

BOOKA.

Knjiga **210**

GIULIANO DA EMPOLI
ČAROBNJAK IZ KREMLJA

Naslov originala
Giuliano Da Empoli
Le mage du Kremlin
© Éditions Gallimard, 2022

ZA IZDAVAČA

Ivan Bevc

Nika Strugar Bevc

© za srpsko izdanje

BOOKA

11000 Beograd, Cara Lazara 12

office@booka.in

www.booka.rs

IZVRŠNA UREDNICA

Sanja Bogičević

PREVOD S FRANCUSKOG

Novak Golubović

LEKTURA

Borka Slepčević

KOREKTURA

Ana Vranješ

PRELOM

Bodin Jovanović

DIZAJN KORICA

Tamara Tasić

ŠTAMPA

DMD štamparija

Beograd, 2024.

Ovo delo je objavljeno uz podršku Francuskog instituta u Srbiji, u okviru programa „Danilo Kiš“. La publication de cet ouvrage bénéficie du Fonds „Danilo Kiš“ de l'Institut français de Serbie.

Sva prava zadržana.

Nijedan deo ove knjige ne može se koristiti niti reprodukovati u bilo kom obliku bez pismene saglasnosti izdavača.

ĐULIJANO DA EMPOLI
ČAROBNJAK IZ KREMLJA

Preveo Novak Golubović

Ovaj roman je inspirisan stvarnim činjenicama i likovima, kojima je autor udahnuo novi život i dao im izmišljene replike. U pitanju je, zapravo, prava ruska priča.

Za Almu

Život je komedija koju treba igrati ozbiljno.

Aleksandar Kožev

O njemu su se već dugo pričale najrazličitije stvari. Jedni su tvrdili da se povukao u neki manastir na Svetoj Gori da se moli među kamenjem i gušterima, drugi su se kleli da su ga videli u nekoj vili u Sotograndeu kako se probija kroz gomilu manekenki na kokainu. Treći su bili uvereni da su tragove njegovog prisustva pronašli na pisti aerodroma u Šardži, u generalštabu milicije u Donbasu ili među ruševinama Mogadišua.

Otkako je Vadim Baranov podneo ostavku na mesto Carevog savetnika, priče o njemu, umesto da zamru, umnožile su se. To se ponekad dešava. Najmoćniji muškarci crpu svoju auru iz položaja koji zauzimaju. Od trenutka kada ga izgube, kao da je neko izvukao utikač. Izduvaju se kao one lutke koje se njišu na ulazima u zabavne parkove. Sretnoš ga na ulici i nije ti jasno kako je takav tip mogao da pobudi tolike strasti.

Baranov je pripadao nekoj drugoj rasi. Iako, zapravo, ne bih mogao da kažem kojoj. Na fotografijama se video krupan čovek, ali ne atletski građen, gotovo uvek obučen u tamne boje i odela koja su mu pomalo prevelika. Imao je obično lice, možda pomalo detinjasto, bled ten, potpuno ravnu crnu kosu i frizuru kao da je krenuo na prvu pričest. Na jednom

video-snimku snimljenom na marginama nekog zvaničnog sastanka videlo se kako se smeje, što je veoma retko u Rusiji, gde se prost osmeh smatra znakom idiotizma. Zapravo, delovalo je kao da mu uopšte nije stalo do toga kako izgleda. Zanimljiva osobina kad pomisliš da se njegov posao sastojao upravo u tome: da postavlja ogledala ukrug kako bi iskru pretvorio u čaroliju.

Baranov se kretao kroz život okružen enigmama. Jedino što je manje-više bilo izvesno bio je njegov uticaj na Cara. Tokom petnaest godina, koliko je proveo u njegovoj službi, dao je presudan doprinos izgradnji njegove moći.

Nazivali su ga „čarobnjakom iz Kremolja“, „novim Raspućinom“. U to doba nije imao jasno definisanu ulogu. Pojavio bi se u kabinetu predsednika kada se raspravljalo o tekućim poslovima. Nisu ga sekretarice obaveštavale. Možda ga je sam Car pozivao preko direktne linije. Ili bi on pogodio tačan trenutak zahvaljujući svojim čudesnim talentima o kojima su svi pričali, iako niko nije mogao da kaže u čemu se oni tačno sastoje. Ponekad bi im se neko pridružio. Neki popularni ministar ili direktor državnog preduzeća. Ali s obzirom na to da u Moskvi, kao princip već vekovima, niko nikada ništa ne govori, čak ni prisustvo ovih povremenih svedoka nije uspelo da rasvetli noćne aktivnosti Cara i njegovog savetnika. Međutim, ponekad bi se desilo da budemo obavešteni o njihovim posledicama. Jednog jutra, Rusija se probudila i saznala za hapšenje najbogatijeg i najpoznatijeg biznismena u zemlji, simbola novog kapitalističkog sistema. Drugi put su smenjeni svi predsednici republika Federacije koje je izabrao narod. Od sada će ih imenovati Car i niko drugi, obavestile su prve jutarnje vesti još poluusnule građane. Ali, u većini slučajeva, plodovi ovih nesunica ostajali su nevidljivi. I tek godinama kasnije primećene su promene koje su

izgledale potpuno prirodno, iako su zapravo bile proizvod pedantnog rada.

Baranov je u to vreme bio veoma diskretan, nigde se nije pojavljivao i nije mu na pamet padalo da nekome daje intervju. Međutim, imao je jednu neobičnu naviku. S vremena na vreme bi nešto napisao, ili kratak esej koji bi objavio u nekom opskurnom nezavisnom časopisu, ili studiju o vojnoj strategiji namenjenu vrhu vojske, ponekad čak i neku priču u kojoj bi pokazao određenu paradoksalnost, potpuno u skladu s davno utvrđenom ruskom tradicijom. Nikada nije potpisivao te tekstove svojim imenom, ali su oni bili prožeti aluzijama koje su bile sasvim dovoljan ključ za tumačenje novog sveta proisteklog iz nesanica Kremlja. U svakom slučaju, tako su barem verovali moskovski dvorjani i strani konzuli koji su se nadmetali ko će prvi da dešifruje Baranovljeve nejasne formulacije.

Pseudonim iza kojeg se u tim prilikama krio, Nikolaj Brandejs, dodavao je još jedan element konfuzije. Najrevnosniji su u ovom imenu prepoznali epizodnog lika iz manje poznatog romana Jozefa Rota. Tatarin koji se kao nekakva deus ex machina javlja u odlučujućim trenucima naracije da bi odmah potom nestao. „Nije potrebna nikakva snaga da bi se ma šta osvojilo“, kaže on, „sve je trulo i predaje se, ali pustiti, znati se prepustiti, to je ono što je bitno.“ Dakle, baš kao što su se likovi u Rotovom romanu pitali o postupcima Tatarina, čija je savršena ravnodušnost bila garancija svakog uspeha, jerarsi Kremlja i oni oko njih krenuli su u lov na najmanji trag koji bi mogao da otkrije Baranovljevo razmišljanje, a preko njega i Careve namere. Misija utoliko beznadežnija zbog toga što je čarobnjak iz Kremlja bio ubeđen da je plagijat osnova svakog napretka: to je razlog zašto nikada nije bilo jasno u kojoj meri on izražava svoje ideje ili se igra tuđim.

Apoteoza ove dvosmislenosti dogodila se jedne zimske večeri u kojoj se kompaktna masa službenih limuzina, s povorkom sirena i telohranitelja, izlila u jedno malo avangardno pozorište u kom se igala jednočinka čiji je autor bio Nikolaj Brandejs. Tu su mogli da se vide bankari, naftni magnati, ministri i generali Federalne službe bezbednosti kako čekaju u redu sa svojim ljubavnicama prekrivenim safirima i rubinima, kako bi seli na pohabane fotelje u sali za koju trenutak ranije nisu ni znali da postoji, kako bi posvedočili spektaklu koji je od početka do kraja ismevao manire i kulturne pretenzije bankara, naftnih magnata, ministara i generala FSB-a. „U nekoj civilizovanoj zemlji bi izbio građanski rat“, tvrdi u jednom trenutku junak drame, „ali ovde nema građana, pa će to biti rat između lakeja. Ništa gori od građanskog rata, ali pomalo odvratniji, pomalo bedniji.“ Baranov te večeri nije viđen u sali, ali su bankari i ministri iz opreza aplaudirali: neki su tvrdili da je autor posmatrao publiku kroz mali otvor s desne strane lože.

Međutim, čak ni ove pomalo detinjaste razbibrige nisu uspele da odagnaju Baranovljev nemir. U jednom trenutku, ono malo ljudi što je imalo priliku da ga upozna počelo je da mu pripisuje sve mračnije raspoloženje. Pričalo se da je zabrinut, umoran. Da su mu misli negde drugde. Prerano je uspeo i dosadilo mu je. Pre svega je dosadio sam sebi. A i Car mu je dosadio. Kome, s druge strane, nikada nije bilo dosadno. I koji je sve shvatio. I počeo je da ga mrzi zbog toga. Šta? Doveo sam te dovde i ti se usuđuješ da se dosađuješ? Nikada ne treba potcenjivati sentimentalnu prirodu političkih odnosa.

Sve do onog dana kada je Baranov nestao. Kratka poruka iz Kremlja najavila je ostavku političkog savetnika predsednika Ruske Federacije. Od tada mu se gubi svaki trag, osim

tih periodičnih pojavljivanja širom sveta koje niko nikada nije potvrdio.

Kada sam nekoliko godina kasnije stigao u Moskvu, sećanje na Baranova je lebdelo u vazduhu kao nejasna senka koja je, oslobođena inače impozantnog tela, mogla da se manifestuje tu i tamo, kad god je bilo korisno prisetiti je se kako bi se ilustrovala neka posebno opskurna mera Kremlja. A s obzirom na to da se Moskva – neodgonetljiva prestonica nove ere čije konture niko nije uspeo da definiše – neočekivano našla na glavnoj sceni, nekadašnji čarobnjak iz Kremlja imao je svoje egzegete čak i među nama strancima. Jedan novinar BBC-a snimio je dokumentarac u kojem je Baranovu pripisao odgovornost za uvođenje trikova iz avangardnog pozorišta u politiku. Jedan od njegovih kolega napisao je knjigu u kojoj ga je opisao kao mađioničara koji može da učini da se pojedinci i partije pojave i nestanu kad pucne prstima. Jedan profesor mu je posvetio monografiju *Vadim Baranov, izumitelj lažne demokratije*. Svi su se pitali čime se u poslednje vreme bavi. Da li još uvek ima uticaj na Cara? Kakvu je ulogu imao u ratu protiv Ukrajine? I kakav je bio njegov doprinos razvoju propagandne strategije koja je proizvela tako moćne efekte na geopolitičku ravnotežu planete?

Ja sam lično sva ta laprdanja pratio sa izvesne distance. Živi su me uvek zanimali manje od mrtvih. Osećao sam se izgubljeno u svetu sve dok nisam otkrio da veći deo svog vremena mogu da provedem u društvu potonjih umesto da se bakćem sa svojim savremenicima. Zbog toga sam tokom tog perioda, u Moskvi, kao i na svakom drugom mestu, posećivao uglavnom biblioteke i archive, nekoliko restorana i jedan kafić u kom su se konobari postepeno navikavali na moju usamljenost. Prelistavao sam stare knjige, hodao po

bledej zimskoj svetlosti i svakog kasnog popodneva ponovo se rađao u isparenjima kupatila u Seleznevskoj ulici. A zatim bi uveče jedan mali bar u Kitaj-Gorodu velikodušno za mnom zatvarao vrata odmora i zaborava. Pored mene, skoro svuda, hodao je veličanstveni duh u kom sam prepoznao potencijalnog saveznika kad su u pitanju neka razmišljanja u koja sam se upustio.

Jevgenij Zamjatin je naizgled bio pisac s početka dvadesetog veka, rođen u selu u kom su živeli Romi i konjokradice, koga je carska vlast uhapsila i poslala u izgnanstvo zbog učešća u revoluciji 1905. Pisac je cenjen zbog svojih priča, bio je i pomorski inženjer u Engleskoj, gde je konstruisao ledolomce. Vrativši se u Rusiju 1918. da učestvuje u boljševičkoj revoluciji, Zamjatin je brzo shvatio da raj za radničku klasu nije na dnevnom redu. Tako je počeo da piše roman *Mi*. I dogodio se jedan od onih neverovatnih fenomena koji nam pomažu da razumemo o čemu govore fizičari kada pričaju o hipotezi o istovremenom postojanju paralelnih univerzuma.

Zamjatin je 1922. prestao da bude samo pisac i postao je vremeplov. Zbog toga što je verovao da piše žestoku kritiku sovjetskog sistema u izgradnji. Čak su je i njegovi cenzeri pročitali kao takvu, zbog čega su zabranili njeno objavljivanje. Ali Zamjatin se zapravo nije obraćao njima. Iako toga nije ni bio svestan, preskočio je čitav jedan vek da bi se obratio direktno našoj eri. Roman *Mi* je opisivao društvo vođeno logikom, u kome je sve pretvoreno u brojeve i u kome je život svakog pojedinca regulisan do najsitnijih detalja kako bi se osigurala maksimalna efikasnost. Nemilosrdna ali udobna diktatura koja je svakome omogućavala da pritiskom na dugme proizvede tri muzičke sonate za sat vremena, i u kojoj su odnosi između polova bili regulisani

automatskim mehanizmom, određujući najkompatibilnije partnere i omogućavajući parenje sa svakim od njih. Sve je u Zamjatinovom svetu bilo transparentno, čak i na ulici, gde je nekakva membrana ukrašena kao umetničko delo beležila razgovor pešaka. Zatim, očigledno je da na takvom mestu i glasanje mora da bude javno: „Kažu da su preci glasali tajno, krišom, kao lopovi“, izjavljuje u određenom trenutku glavni junak D-503. „Čemu je služila sva ta misterija – nikada nije tačno utvrđeno [...]. Ništa ne krijemo, ničega se ne stidimo: izbore slavimo otvoreno, lojalno, usred bela dana. Vidim sve kako glasaju za Dobrotvora; svi me vide kako glasam za Dobrotvora.“

Otkako sam ga otkrio, Zamjatin je postao moja opsesija. Činilo mi se da su u njegovom delu koncentrisana sva pitanja našeg vremena. U njemu se nije opisivao tek Sovjetski Savez, on je govorio o jednom glatkom svetu, bez grubih ivica, o algoritmima, globalnoj matrici u izgradnji i nepopravljivoj manjkavosti naših primitivnih mozgova suočenih sa svim tim. Zamjatin je bio proročište, on se nije obraćao samo Staljinu; proključio je sve buduće diktatore, oligarhe Silicijumske doline, kao i mandarine jedine kineske partije. Njegova knjiga je bila poslednje oružje protiv digitalne košnice koja je počela da prekriva planetu i moja dužnost je bila da ga iskopam i usmerim u pravom smeru. Pravi problem je bio u tome što sredstva kojima sam raspolagao nisu bila takva da bi zbog njih zadržali Mark Zakerberg ili Si Đin-ping. Pod izgovorom da je Zamjatin nakon bekstva od Staljina završio svoje dane u Parizu, uspeo sam da ubedim svoj univerzitet da finansira istraživanje o njemu. Jedna izdavačka kuća je izrazila mlako interesovanje za projekat reizdanja Mi, a jedan moj prijatelj koji je producent dokumentarnih filmova nije bio protiv ideje da se nešto uradi s tim. „Pokušaj

da nađeš neki materijal dok si u Moskvi“, rekao mi je dok je pijuckao negroni u jednom baru u Devetom arondismanu.

Međutim, po dolasku u Moskvu, s moje misije me je odvrátilo otkriće da je ovaj nemilosrdni grad sposoban da proizvede delikatne čari poput onih koje sam doživljavao svakog dana lutajući po zaleđenim uličicama Petrovke i Arbata. Sumor koji je izbijao s neprobojnih staljinističkih fasada iščezavao je u blehim odsjajima starih boljarskih rezidencija, čak je i sam sneg, pretvoren u blato točkovima beskrajne povorke crnih limuzina, nalazio svoju čistotu u skrivenim dvorištima i bašticama koje su šaputale priče o minulim vremenima.

Sve ove temporalnosti, dvadesete Zamjatina i distopijska budućnost Mi, ožiljci Staljina urezani na gradu i prijatiji tragovi predrevolucionarne Moskve, ukrštale su se u meni stvarajući nesklad koji je u tom trenutku bio moje normalno životno stanje. Međutim, nisam potpuno izgubio interesovanje za ono što se dešava oko mene. U to doba sam prestao da čitam novine, ali društveni mediji su obilno zadovoljavali moje ograničene potrebe za informacijama.

Među ruskim profilima koje sam pratio posebno se isticao onaj izvesnog Nikolaja Brandejsa. Verovatno je u pitanju bio neki student u garsonjeri u Kazanju, a ne čarobnjak iz Kremlja, ali pošto nisam bio potpuno siguran, čitao sam njegove postove. U Rusiji niko ništa ne zna, na to se treba navići ili spakovati kofere. Nije to bilo bogzna šta, Brandejs je objavljivao tek po jednu rečenicu svakih deset-petnaest dana, nikada nije komentarisao aktuelne događaje, prikrivao je književne fragmente, citirao stihove iz pesama ili aludirao na *Pari rivju* – što je navodilo na tezu o studentu iz Kazanja.

„U rajju je sve dozvoljeno, osim radoznalosti.“

„Ako ti prijatelj umre, nemoj ga sahranjivati. Ostani malo po strani i čekaj. Lešinari će doći i steći ćeš mnogo novih prijatelja.“

„Nema ničeg tužnijeg na ovom svetu nego kad vidiš da jednu zdravu i jaku porodicu rasturi glupa banalnost. Na primer, čopor vukova.“

Momak je imao pomalo mračan pogled na svet, ali se prilično dobro uklapao u lokalni karakter.

Jedne večeri, umesto da se uputim u svoj uobičajeni bar, ostao sam u stanu da čitam. Iznajmio sam dve sobe na poslednjem spratu prelepe zgrade iz pedesetih koju su izgradili nemački ratni zarobljenici, bila je svojevrsno obeležje Moskve: buržoaska moć i udobnost, zasnovane, kao i uvek ovde, na čvrstim temeljima ugnjetavanja. Na prozoru je naranđasti sjaj grada bio prigušen šibanjem snega koji je neravno padao. U stanu je vladala klima improvizacije koju sam sklon da reprodukujem svuda: gomile knjiga, kutije od brze hrane i poluprazne flaše vina. Glas Marlen Ditrih je davao dekadentnu notu celoj atmosferi, pojačavajući osećaj neobičnosti koji je u to vreme predstavljao glavni izvor njihovih zadovoljstava.

Zapostavio sam Zamjatina zarad jedne Nabokovljeve priče, ali me je on, kao i obično, nežno uspavao: stanovnik palate Montru je uvek bio previše prefinjen za moj ukus. Iako toga uopšte nisam bio svestan, moj pogled je na svaka dva minuta napuštao knjigu u potrazi za utehom i neizostavno se spuštao na prokleti tablet. I tu se, izgubljena između ogorčenja koje sam u trenutku osećao i fotografija koala, iznenada pojavila ova rečenica: „Između naših prozirnih zidova kao istkanih iskričavim vazduhom živimo naočigled svih, uvek preplavljeni svetlošću. Nemamo šta da krijemo jedni od drugih.“ Zamjatin. Kada sam video da se on pojavljuje

u mojim obaveštenjima, to je na mene delovalo kao udarac čekićem. Gotovo automatski sam na Brandejsov tvit dodao sledeću rečenicu iz Mi: „Osim toga, to olakšava plemenit i naporan rad čuvara. Bez kojih ko zna šta bi moglo da se dogodi.“

Zatim sam bacio tablet na drugi kraj sobe kako bih naterao sebe da ponovo počnem da čitam knjigu. Kako bi mi se osvetila, sledećeg jutra dok sam je izvlačio ispod jastuka, paklena mašina me je obavestila o prijemu nove poruke. „Nisam znao da se u Francuskoj još uvek čita Z.“ Brandejs mi je pisao u tri ujutru. Odgovorio sam bez razmišljanja: „Z. je tajni kralj našeg vremena.“ Tada se pojavilo pitanje: „Koliko dugo ostajete u Moskvi?“

Kratak trenutak oklevanja: kako je ovaj mladi student znao moje kretanje? Zatim sam shvatio da iz nekih mojih tvitova tokom poslednjih nekoliko nedelja, možda čitajući malo između redova, može da se zaključi da sam ovde. Odgovorio sam da još uvek ne znam tačno, a onda izašao u zašleđeni grad da nastavim svakodnevne rituale svog usamljeničkog postojanja. Kada sam se vratio, čekala me je nova poruka. „Ako ste i dalje zainteresovani za Z., imam nešto da vam pokažem.“

Zašto da ne? Nisam imao šta da izgubim. U najgorem slučaju, upoznaću studenta koji gaji strast za književnošću. Ponekad pomalo sumornog, ali to je problem koji nekoliko čaša votke obično uspe da ublaži.

2

Kola su čekala pored puta, motor je radio. Najnoviji model crnog *mercedesa*, osnovno sredstvo za kretanje po Moskvi. Dve robusne figure pušile su u tišini ispred vozila. Kada me je ugledao, jedan od njih mi je otvorio zadnja vrata, a zatim ušao i seo pored vozača.

Uopšte nisam pokušao da započnem razgovor. Iskustvo me je naučilo da od svojih saputnika mogu da izvučem samo jednosložne reči. Ljudi ih ovde zovu poštanske marke, jer moraju da ostanu zalepljeni za ljude koje štite. To su tipovi koji nisu baš pričljivi, koji ulivaju osećaj sigurnosti. Jednom nedeljno večeraju kod svoje majke i donesu joj cveće i bombonjeru. Pomiluju glavu nekog plavokosog deteta kad god imaju priliku. Neki od njih skupljaju čepove od flaša, neki glancaju svoje motore. Najmirniji ljudi na svetu. Osim retkih trenutaka kada to prestanu da budu. Tada je potpuno druga priča; u takvim trenucima je bolje da nisi u njihovoj blizini.

Pred mojim očima su brzo prolazili utisci voljenog grada. Moskva. Najtužnija i najlepša od velikih carskih prestonica. Zatim su se pojavile beskrajne mračne šume koje su, u mojoj glavi, već bile one koje bez prekida idu sve do Sibira.

Nisam imao pojma gde smo. Telefon je prestao da mi radi kad sam ušao u auto. A GPS je tvrdoglavo prijavljivao da se nalazimo na suprotnom kraju grada.

U jednom trenutku smo napustili glavni put i krenuli stazom koja je vodila u šumu. Automobil jedva da je usporio uhvativši se ukoštac sa šumskom stazom sa žarom kojim je napadao auto-put pre toga; da ne kaže neko da ruski vozač dozvoljava da ga ometu glupe banalnosti kao što je čopor vukova. Nastavili smo da se krećemo kroz mrak, ne previše dugo, ali dovoljno da mračna predosećanja budu podstaknuta. Vesela radoznalost koja me je do tada obuzimala ustupila je mesto izvesnoj strepnji. U Rusiji, pomislih, uglavnom sve ide dosta dobro, ali kada stvari krenu po zlu, krenu ozbiljno po zlu. Najgora stvar koja može da vam se desi u Parizu jeste precenjen restoran, prezriv pogled lepe devojke, novčana kazna. U Moskvi je spektar neprijatnih iskustava znatno širi.

Stigli smo pred kapiju. S druge strane ograde jedan stražar nas je nehajno pozdravio. Mercedes je konačno počeo da vozi sporije. Između breza se naziralo malo jezero na kome je plutalo nekoliko labudova koji su izgledali kao upitnici upućeni noći. Zatim je automobil skrenuo poslednji put, da bi se zaustavio ispred velikog belo-žutog neoklasičnog zdanja.

Izašao sam iz kola i našao se ispred kuće u Hamburgu, smeštene pored basena Alstera, a ne ispred kuće nekog oligarha. Bila je to rezidencija lekara, advokata, pa čak i bankara, ali kalviniste, posvećenog poslu i nimalo sklonog razmetanju. Na ulazu je neodređen profil jednog starijeg gospodina, obučenog u somot, pružao nesvakidašnji kontrast dvojici manijaka koji su me tamo dovezli. Dok su njih dvojica definitivno pripadali svetlom i surovom gradu iz kojeg smo dolazili, delovalo je da je lik batlera, pomalo

umoran, odabrao njegov šef, da upravlja jednim privatnim i drevnijim svetom.

Kad se prođe kroz vrata, posetioca je dočekivalo predvorje obloženo plutom. Ni tu nije bilo ustupaka savremenom stilu koji je drugde bio toliko u modi. Naprotiv, u različitim sobama kroz koje sam prolazio pod vođstvom svog krhkog Harona nalazilo se obilje intarziranih nameštaja i osvetljenih kandelabara, pozlaćenih ramova i kineskih tepiha koji su stvarali toplu atmosferu, kojoj su doprinosili i mat prozori i masivne ukrašene keramičke peći. Utisak stroge harmonije koji sam doživeo pri prelasku praga rezidencije pojačavao se iz sobe u sobu, sve do dolaska u kancelariju gde me je batler pozvao da sednem na malu svečanu sofu koja bi se savršeno uklopila u čekaonici nekog lika iz *Rata i mira*. Na zidu prekoputa, uljani portret nekog starca, obučenog kao dvorska luda, podrugljivo me je gledao.

Pogledao sam oko sebe, oduševljen i pomalo iznenađen. Možda je na drugim mestima luksuz imao efekat odvratanja pažnje, ali ovde je čovek imao utisak snage i kontemplacije.

– Šta ste očekivali, zlatne slavine?

Baranov se smeškao. Nije bio sarkastičan, već smiren, kao čovek navikao da preuzima misli drugih. Materijalizovao se odjednom, verovatno kroz neka sporedna vrata. Nosio je tamni, mekani, kućni ogrtač koji je delovao skupo. Promućao sam nešto, ali Rus nije obraćao pažnju na mene.

– Molim vas da mi oprostite što se nalazimo ovako kasno. Stekao sam tu lošu naviku i više ne mogu da je se oslobodim.

– Niste jedini ovde – odgovorio sam, misleći na uzbuđljivi moskovski noćni život pre nego što sam shvatio da je ta rečenica mogla da zvuči kao aluzija na navike Cara.

Učinilo mi se da mu je neka neuhvatljiva misao preletela preko olovnog pogleda.

– U svakom slučaju, zadovoljstvo je biti ovde. Ovo mesto je veličanstveno.

Jedva da sam izgovorio te poslednje reči kada sam prvi put osetio kako Baranovljev pogled miruje na meni: Jesi li prešao ceo put dovde da me daviš kao i svi ostali?

Rus je ostao da stoji.

– Dakle, vi ste čitalac Zamjatina – nastavio je, pošavši prema vratima kroz koja je ušao. – Pođite sa mnom, imam nešto da vam pokažem.

Ušli smo u prostoriju čiji su zidovi u potpunosti bili prekriveni ogromnom bibliotekom koja bi sasvim pristajala nekom benediktinskom samostanu. Na policama su sijale hiljade drevnih tomova, osvetljenih bleštavom vatrom koja je gorela u imponantnom kamenom kaminu.

– Nisam znao da skupljate stare knjige.

Nisam prestajao da izgovaram stvari koje su očigledne.

– Ne skupljam ih. Čitam ih. To su dve različite stvari.

Rus je delovao iziritirano. Kolekcionari su sitničavi, ljudi koji žive opsednuti kontrolom koju nikada neće postići. Baranov sebe nije smatrao jednim od njih.

– Zapravo nisu sve moje. Mnoge sam nasledio od svog dede.

Jedva sam se suzdržao da se ne trgnem od iznenađenja. Prenosenje biblioteke pune starih knjiga s kolena na koleno u Sovjetskom Savezu nije, strogo govoreći, bila najprirodnija stvar na svetu.

– Ali ovu sam ja pronašao.

Baranov još uvek nije bio raspoložen da objašnjava. Uzeo je nekoliko rukom ispisanih listova iz kožne akten-tašne.

– Pogledajte – rekao je pruživši mi požutele stranice.

Bilo je to pismo napisano ćirilničnim slovima, od 15. juna 1931. godine u Moskvi. Počeo sam da čitam.

Poštovani Josife Visarionoviču,

Autor ovog pisma, osuđen na smrtnu kaznu, obraća ti se kako bi te molio da mu ublažiš presudu. Moje ime ti je verovatno poznato. Za mene, kao autora, biti lišen mogućnosti da pišem jednako je smrti.

Podigao sam pogled. Baranov se pretvarao da prelistava neku knjigu kako bi mi dao vremena da se priberem.

– To je original Zamjatinovog pisma Staljinu – rekao je ne pogledavši me. – U kom traži dozvolu da napusti SSSR.

Nastavio sam da buljim u Rusa dugo nakon što sam saslušao njegovo objašnjenje. Nisam mogao da verujem šta držim u rukama. Zatim sam smogao snage da nastavim čitanje.

Ne tvrdim da sam nevin. Znam da imam vrlo neugodnu naviku da govorim ono što smatram istinom, a ne ono što bi mi u tom trenutku koristilo. Nikada nisam krio svoj stav prema književnoj servilnosti, dodvoravanju i kameleonima koji menjaju boju. Smatram da su oni poniženje za pisca i za revoluciju.

Ostao sam zadubljen u čitanje neko vreme. Kad sam podigao pogled, Baranov me je posmatrao.

– Ovo je jedna od najlepših molbi koje je neki umetnik uputio Staljinu. Zamjatin se ni u jednom trenutku ne ponižava. Govori iskreno, kao bivši boljševik. Suočio se s carskim trupama, preživio izgnanstvo, vratio se da podigne revoluciju. Jedini problem bio je u tome što je sve prebrzo shvatio i što je bio dovoljno nepromišljen da to zapiše.

Ponet nedavnim druženjem s autorom, osetio sam dužnost da intervenišem. Stoga sam izrekao nekoliko banalnosti o nesmanjenoj napetosti između umetnosti i moći, o nomadskom

karakteru Zamjatina, o njegovom uverenju da, makar ona bila revolucionarna, pobjeda jedne ideje određuje njenu automatsku buržoizaciju. Baranov me je posmatrao s ljubaznim pogledom porodičnog prijatelja koji je bio primoran da prisustvuje priredbi za kraj godine. Kad je stekao utisak da sam iscrpio svoj predmet, nastavio je:

– Da, to je tačno. Ali mislim da tu postoji još nešto. Zamjatin je pokušao da zaustavi Staljina, shvatio je da on nije političar već umetnik. Da se o budućnosti ne odlučuje u nadmetanju dve političke vizije, već dva umetnička projekta. Tokom dvadesetih, Zamjatin i Staljin su dva avangardna umetnika koji se bore za prevlast. Snage koje su na delu su, naravno, nerasmerne jer je Staljinov materijal meso i krv ljudi, njegovo platno ogromna nacija, njegova publika svi stanovnici planete koji sa strahopoštovanjem šapuću njegovo ime na stotinama jezika. Ono što pesnik postiže u mašti, demijurg teži da nametne na pozornici svetske istorije. U ovoj borbi, Zamjatin je skoro potpuno izolovan, a ipak nastoji da se odupre novom poretku. On zna da Staljinova umetnost neminovno vodi u koncentracioni logor, jer u planu za regulisanje života novog čoveka nema mesta za jeres. Zbog toga se, iako inženjer, Zamjatin bori oružjem književnosti, pozorišta, muzike; shvatio je da je gulag samo pitanje vremena ako moć razbije disonancu. Ako se nedozvoljene harmonije potisnu, uskoro će biti mesta samo za vojne marševe. Molski tonaliteta, koji nije u skladu s idealima novog društva, postaće klasni neprijatelj. Dur! Ništa osim dura! Svi putevi vode do dura! Muzika, čak i bez reči, biće strogo podređena govoru. I neće više biti komponovana ni jedna jedina simfonija koja nije u slavu marksizma-lenjinizma.

Dok je izgovarao ove poslednje reči, Rusu se prvi put u glas uvukao tračak emocija, kao da nije tek analizirao neki istorijski događaj.